

Дзяйнека В. (г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна)

**КАНАТАЦЫЙНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ УЛАСНЫХ ІМЁН У КАНТЭКСТЕ
АЎТАБІЯГРАФІчнай ПРОЗЫ БЕРАСЦЕЙСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ**

Неад'емнай часткай моўнай прасторы мастацкага тэксту з'яўляюцца паэтонімы – уласныя імёны, якія функцыянуюць ў яго межах. Мастацкія онімы здольны кадзіраваць вялікі аб'ём лінгвістычнай і сацыякультурнай інфармацыі, валодаюць аб'ёмным характарыстычным патэнцыялам [6, с. 83]. Семантычны патэнцыял паэтонімаў павялічваецца за кошт змястоўных і вобразных канатацый, дзякуючы якім гэтыя адзінкі мастацкага твора выступаюць не толькі намінатыўнымі, але і экспрэсіўнымі моўнымі сродкамі.

Паводле азначэння Л.І. Зубковай антрапанімічная канатацыя – гэта шматгранная сацыяльна-лінгвістычная з’ява, сфарміраваная лінгвістычнымі і экстралінгвістычнымі фактарамі, што адлюстроўвае пазамоўную рэчаіснасць і псіхічнае ўспрыняццё яе чалавекам, мае вобразна-асацыятыўны і гукасімвалічны матыў і фармальныя паказчыкі – суфіксы суб’ектыўнай ацэнкі [2, с. 215]. Імёны, што функцыянуюць у аўтабіяграфічнай прозе Г. Марчука, В. Жуковіча і У. Калесніка, максімальна набліжаны да рэальнасці, перадаючы нацыянальны каларыт, а таму з’яўляюцца носьбітамі разнастайных канатацый.

Вялікім канататыўным патэнцыялам валодаюць, найперш, уласныя асабовыя імёны. У аўтабіяграфічнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў вылучаюцца фанетычна і марфалагічна адаптаваныя на беларускай глебе хрысціянскія імёны: *Ціфан, Адаць, Зося, Цімох, Халімон, Хведар* («Кветкі правінцыі»), *Яўген, Міхась, Алесь, Марыся, Маня, Зося* («Як адна вясна...»), *Ёсін, Тосік, Тодар, Лявон, Кастусь, Юзік, Арсень, Даніла, Язэп, Мікола, Міцька, Саўка, Марыля, Настасся, Стэпа, Паця* («Доўг памяці»). Гэта характэрныя для носьбітаў беларускай культуры імёны, таму канатацыя іх звязана з нацыянальнай спецыфікай [4, с. 58].

Адзін і той жа чалавек у розных сітуацыях называецца рознымі формамі імені, што ілюструецца ў наступным прыкладзе: *«Называлі бацьку ў вочы Андрыянам толькі старэйшыя людзі з вёскі, а роўныя Андрэем: малодшыя – дзядзькам Андрэем»* [3, с. 114]. Стылістычна нейтральная форма поўнага імені ў кантэксце мастацкага твора становіцца стылістычна маркіраванай, набывае ў мове герояў адценне павагі, нясе становучы ацэначны кампанент. Разнастайнасць форм звароту да аднаго і таго ж рэферэнта прыводзіць да з’яўлення канатацый экспрэсіўна-эмацыянальнага характару: афіцыйнага (*Андрыян Паўлавіч*), сяброўскага (*Андрэй*), паважлівага (*дзядзька Андрэй / дзядзька Андрыян*), непасрэднага (*Андрыян*).

Трэба адзначыць, што пісьменнікі-берасцейцы ўмела выкарыстоўваюць стылістычныя мажлівасці іменавання сваіх персанажаў. Гэта датычыць не толькі галоўных герояў (*Адаць Доля – Адам Трыфанавіч Доля – Адасік, Марыя – Маня – Манечка; Валодзька – Уладзімір Ражэвіч – Воўка – Валодзя – Валодзечка; Валодзя – Калеснік – Уладзімір – Валод – «художнік» – Андрыянавіч – «блат»*), але і іншых персанажаў, найчасцей вясцоўцаў: *баба Ліставета – Лісанька – Ліска, дзед Цімох – Цімох-сапожнік, Сяргей Зайко – Сяргейка – дзядзечка Зай, Віцечка – Віктар – Віця – Віцька, Іван – Ваня Клаўсуць – «Кулік», Стэпа – Андрыяніха, Фанік Васілеўскі – дзядзька Фанік – Феафан Кандратавіч*. Варыянты іменавання ствараюць функцыянальную парадыгму, калі аднаго і таго ж персанажа твора ў розных сітуацыях называюць формамі імені з розным канататыўным напавеннем.

Стылістычна маркіраванымі з’яўляюцца і дыялектныя формы імені. У. Калеснік ўжывае ў кнізе ўспамінаў «Доўг памяці» народна-дыялектныя формы імён прыпушчанскага Наднямоння (*Тодар, Ладымер, Валод, Яўген, Арсень, Альзбета*), выкарыстоўвае ўласныя імёны і звязаныя з імі апелятывы з дыялектным канчаткам *-о* (*Ціко, Янко, Радзянко, Стэпачко, Базэнаў Андрэйко, дзядзька Андрыян*). Г. Марчук, перадаючы атмасферу народнага жыцця на прыкладзе свайго роднага Палесся, ужывае ў рамане «Кветкі правінцыі» формы імён, якія адлюстроўваюць рысы нацыянальна-дыялектнай мовы: *оканне (цётка Олена, стары Юрко, Іванко, Васько Кіцель, сталяр Клубышко, Міхалко), замену [ф] на [х], [хв] (Халімон, Хведар)*. Дадзеныя антрапанімы з’яўляюцца паказчыкамі канатацый дыялектнасці і, акрамя стылістычнай маркіраванасці, нясуць інфармацыю пра тэрытарыяльную лакалізаванасць рэферэнта [2, с. 128].

Значную ролю ў творах займаюць жывыя дыялогі герояў, таму многія персанажы з'яўляюцца носьбітамі размоўна-бытавых формаў хрысціянскіх імён: маладыя замужнія жанчыны і дзяўчыны (*Шура, Гэля, Поля, Жэня, Каця, Маня*), хлопцы (*Лёня, Адаць, Пеця, Толя, Віця, Сярожа, Сева, Міша, Шура, Косця, Ваня, Веня, Валодзя*). Такія імёны, як адзначае Л. І. Зубкова, валодаюць канатацыйнай размоўнасцю [2, с. 115].

Фармальнымі паказчыкамі наяўнасці эмацыянальнай, ацэначнай канатацыі антрапоніма выступаюць суфіксы суб'ектыўнай ацэнкі. Беларускае антрапанімічнае формаўтварэнне дазваляе выкарыстоўваць розныя суфіксы для разнастайных варыянтаў асабовага імені. Эмацыянальна-ацэначныя формы ўтрымліваюць наступныя фарманты: *-ік* (*Адаік, Жэнік, Талік, Славік*), *-ка/-ко* (*Юрка/Юрко, Ліска, Генка, Васька / Васько, Міхалка / Міхалко, Колька, Ванька, Волька, Валька, Фомка, Сашка, Аляксандарка, Міцька, Сеўка, Андрэйко, Янко*), *-анька* (*Лісанька*), *-ечка* (*Манечка, Віцечка, Валодзечка*), *-енька* (*Ясенька*), *-ік/-ык* (*Косцік, Колік, Уладзік, Жэнік, Федзік, Жоржык, Петрык*), *-юша* (*Ванюша*), *-ачка* (*Шурачка, Людачка, Зіначка*), *-уся* (*Настуся*). Эмацыянальна-ацэначны аспект з'яўляецца спецыфічнай часткай прагматычнага патэнцыялу антрапонімаў [2, с. 132].

Сярод прааналізаваных антрапонімаў знаходзім тыя, што паступова выходзяць з актыўнага ўжывання. Яны, як правіла, належаць людзям старэйшага пакалення: *Сцепаніда, Міхаліна, Яўлампій, Ціхан, Феафан, Трыфан, Якаў, Герасім, Міфодзіі, Гаўрыла, Карп, Кандрат, Самсон, Анісім*. У гэтых імёнах прысутнічае канатацыя «старое імя, рэдкае».

Што датычыць прозвішчаў, то яны з'яўляюцца носьбітамі згорнутай нацыянальна-культурнай канатацыі, калі выступаюць сімваламі Беларусі для прадстаўнікоў іншых культур. Гэта так званыя прэцэдэнтныя імёны (*Якуб Колас, Багдановіч, Купала, Афанасій Філіповіч, князь Радзівіл*), што аб'ядноўваюць людзей, якія адносяцца да пэўнай лінгвакультуры.

Мянушкі, найперш, валодаюць канатацыйнай ацэначнасцю. Яны даюць героям станочную (*Мышленік, «Дух пушчы», «художнік», «белы Міцька»*) ці адмоўную ацэнку (*Канакрад, «жарабец», Пэтала-конская смерць, «глінамес», Жыж*). Характарыстычныя найменні выражаюць шырокі спектр эмоцый: павагу (*Воўк-старэца, «Сусанін», «Дух пушчы»*), пашчоту (*дзядзечка Зай, Зорачка*), жартаўлівасць (*Саламон-брамбавус, Валодзя-Додзя*).

Такім чынам, канатацыя з'яўляецца інфармацыяй, закладзенай у оніме акрамя яго прадметна-лагічнага зместу. Канатацыйны патэнцыял антрапонімаў праяўляецца як дадатковая, другасная інфармацыя, што можа быць звязана непасрэдна з мовай, актуалізуецца ў маўленні, выклікаецца пазамоўнымі фактарамі, разнастайнымі асацыяцыямі.

Літаратура

1. Жуковіч, В. Як адна вясна... / В. Жуковіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1980. – 272 с.
2. Зубкова, Л.И. Русское имя второй половины XX века в лингвокультурологическом аспекте (по произведениям Ф. Абрамова, В. Астафьева, В. Распутина и В. Шукшина) : дис. д-ра. филол. наук : 10.02.01 / Л.И. Зубкова. – Воронеж, 2009. – 476 л.
3. Калеснік, У. Доўг памяці / У.А. Калеснік. – Брэст : ААТ «Брэсцкая друкарня», 2005. – 548 с.
4. Кисель, О.В. Коннотативные аспекты семантики личных имён : дис. к-та филол. наук : 10.02.19 / О.В. Кисель. – Челябинск, 2009. – 183 л.
5. Марчук, Г. Кветкі правінцыі / Г.В. Марчук. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2004. – 416 с.
6. Ражина, В.А. Ономастические реалии : лингвокультурологический и прагматический аспекты : дис. ... к-та филол. наук : 10.02.19 / В.А. Ражина. – Ростов-на-Дону, 2007. – 156 л.